

SÂLNÂMELERE GÖRE SİVAS VİLAYETİ'NDE EĞİTİM-ÖĞRETİM (1898 – 1903)

Togay Seçkin BİRBUDAK

Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Özet

Bu çalışmada Maârif Sâlnâmeleri, Devlet Sâlnâmeleri ve Vilayet Sâlnâmesi'nde yer alan veriler doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin Sivas Vilayeti'nin eğitim-öğretim faaliyetleri incelenecektir. Bu amaçla Hicri 1316 (M. 1898), 1317 (1899), 1318 (1900), 1319 (1901), 1320 (1902) ve 1321 (1903) senelerine ait sâlnâmelerin incelenmesi sonucunda Sivas Vilayeti'ndeki merkezi teşkilât, mevcut okullar, bu okullarda okutulan dersler, görevli idareci ve öğretmenler, kütüphaneler, gazeteler ve matbaalar hakkında elde edilen bilgiler sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sâlnâme, Maârif Sâlnamesi, Sivas, eğitim-öğretim.

EDUCATION IN SİVAS PROVINCE ACCORDING TO THE YEARBOOKS (1898 – 1903)

Abstract

In this study, Ottoman State's educational activities in Sivas province will be examined in the light of the data that took place in the State Yearbooks, Province Yearbooks and the General Yearbooks of Ministry of Education. In this direction, as a result of the analysis of the Yearbooks of Education regarding the years of 1316 (M. 1898), 1317 (1899), 1318 (1900), 1319 (1901), 1320 (1902) and 1321 (1903) in Moslem Calendar, the information obtained on central organization, schools, curriculum, officers and teachers, libraries, journals and printing houses in Sivas province will be presented.

Keywords: Yearbooks, Yearbooks of Education, Sivas, Education

Giriş

Sâlnâme, bir senelik olayları göstermek üzere tertip olunan eserler hakkında kullanılan bir tabirdir. Sene, yıl demek olan “sâl” ile mektup, kitap manasına gelen “nâme”den mürekkep olan bu tâbirin karşılığı “yıllık”tır¹. Osmanlı Devleti'nde ilk sâlnâme H. 1263 (1847) yılında yayınlanmıştır. Sâlnâmeler çıkarıldığı kurum ve muhtevası bakımından dört çeşide ayrılır.

¹ Mehmet Zeki Pakalın; *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt:3, s. 105.

Birinci grup *Devlet Sâlnâmeleri*'dir. İlk defa H. 1263 (1847) yılında çıkartılan "Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye"ler 1912 yılına kadar muntazaman yayınlanmıştır. Bu eserler Osmanlı Devleti'nin idarî yapısı hakkında ayrıntılı bilgi verir. Cumhuriyet döneminde de Devlet Sâlnâmesi adı ile üç Def'a neşredilmiştir.

İkinci grup *Vilayet Sâlnâmeleri*'dir. İlk defa H. 1283 (1866) tarihinde Bosna'da yayınlanan Vilayet Sâlnâmeleri, idarî yapı, memuriyetler, mahalli bilgiler, ticarî faaliyetler, nüfus, eğitim – öğretim durumu konularında bilgiler içerirler.

Resmî Kurum ve Kuruluşlara Ait Sâlnâmeler ise Osmanlı Devleti'nin bazı nezaret ve resmî kuruluşlarının yıllıklarıdır. Askeriyeye ait Sâlnâmeler (Sâlnâme-i Askerî , Sâlnâme-i Bahrî), Hariciye Sâlnâmeleri, Maarif Sâlnâmeleri, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Sâlnâmeleri gibi yıllıklar kendi kuruluşları hakkında ayrıntılı bilgiler sunar.

Son grupta ise *Özel Sâlnâmeler* yer alır. Özel konulu, kişi veya kuruluşlara ait olan bu grup sâlnâmelerin ilk örneğini H. 1290 (1873) yılında Ebuzziyâ Tevfik Bey tarafından hazırlanan Sâlnâme-i Hadika oluşturur.

Maârif Sâlnâmeleri (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye) Osmanlı padişahlarından II. Abdülhamid zamanında oluşturulan eğitim yıllıklarıdır. İlk defa olarak Hicri 1316 (1898) yılında tüm devlet sınırlarını kapsayan ve eğitim-öğretim faaliyetlerini içeren bu yıllık çalışması 1321 (1903) yılına kadar devam etmiştir. 1316–1321 (1898-1903) tarihleri arasında altı kez neşredildiği kayıtlara geçse de "Def'a 5" yani 1320 (1902) yılına ait defter bulunamamıştır¹.

Maârif Sâlnâmeleri Osmanlı Devleti'nin eğitim ve kültür tarihini incelemek için son derece zengin kaynaklardır. Oldukça hacimli olan bu eserlerde tarihçe, maârif nâzırları, memurlar, öğretmenler, Müslüman ve gayrimüslimlere ait okullar, yabancı eğitim kurumları, bütün bu okullarda okutulan dersler, eğitim alan öğrenci sayıları, kütüphaneler, gazeteler ve matbaalar hakkında geniş bilgilere ulaşmak mümkündür.

Tanzimat döneminde hayata geçirilen "vilayet sistemi" ile 1863 yılında vilayet olan Sivas², XIX. yüzyıl sonlarına gelindiğinde kent merkezinin yanı sıra Amasya, Tokat ve Şarkî Karahisar sancaklarından oluşmaktadır. Şematik olarak Sivas Vilayeti'nin idarî yapısı Tablo 1'de gösterilmiştir.

Sivas'ta valilik görevini 1898 – 1902 yılları arasında Hacı Hasan Hilmi Paşa yürütmüştür. 25.10.1894 tarihinde bu göreve atanan Hilmi Paşa, vezir rütbesindedir. 1889 yılında Mecidî, 1897 yılında da Osmanî nişanı verilmiştir³. 1902 yılında ise valilik makamında Reşid Âkif Bey bulunmaktadır. Bâlâ rütbelik Âkif Bey'e 1897 yılında Osmanî, 1901 yılında da Mecidî nişanı verilmiştir⁴.

¹ Hasan Duman; *Osmanlı Sâlnâmeleri ve Nevsâlleri Bibliyografyası ve Toplu Katalogu*, C. 1, s. 3-12.

² Bayram Kodaman ; "XX. Yüzyıl Başlarında Sivas Vilayeti (1901)" , *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu*, s. 170.

³ *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye (Bundan sonra S.D.A.O. şeklinde kısaltılacaktır.)* 1316, s.536-537; S.D.A.O. 1317, s.512-513; S.D.A.O. 1318, s.558-559; S.D.A.O. 1319, s.608-609.

⁴ S.D.A.O. 1320, s.6628-629; S.D.A.O. 1321, s.680-681.

Tablo 1. Sivas Vilayeti'nin İdarî Yapısı¹

SİVAS VİLAYETİ			
Sivas Sancağı	Amasya Sancağı	Tokat Sancağı	Şarkî Karahisar Sancağı
Sivas Aziziye Koçgiri Divriği Darende Gürün Tonus (Şarkışla) Hafik Yıldızeli Bünyan Hamid	Amasya Merzifon Köprü Mecidözü Ladik Havza Gümüşhacıköy	Tokat Erbaa Zile Niksar	Karahisar Suşehri Hamidiye Koyulhisar Alucra

1903 yılında Sivas Vilayeti'nin toplam nüfusu 1.035.268'dir. Vilayet nüfusunun genel dağılımı şu şekildedir²:

Tablo 2. 1903 Yılı İtibariyle Sivas Vilayeti'ndeki Nüfus Dağılımı

Millet	Erkek	Kadın	Toplam
Müslüman	435.283	418.142	853.425
Rum	24.092	22.093	46.185
Ermeni	64.502	62.887	127.389
Katolik	1.628	1.755	3.383
Protestan	1.429	1.507	2.936
Yahudi	146	126	272
Kıpti	881	797	1.678
Toplam	527.961	507.307	1.035.268

1903 yılı itibariyle toplam nüfusun % 80'inden fazlasını Müslüman halk oluşturmaktadır. Gayrimüslim kesimin içerisinde en kalabalık olan halk Ermenilerdir ki toplam nüfusun yaklaşık % 12'sini oluşturmaktadır. Aynı tarihte Sivas Vilayeti'nde tahsil gören toplam öğrenci sayısı ise 82.772'dir³.

1. Sivas Vilayeti'ndeki Merkez Maârif Teşkilatı

1898-1903 yılları arasında Sivas Vilayeti merkez maârif teşkilâtı bünyesinde kayda geçen altı memuriyet bulunmaktadır. *Maârif Müdürü*, *Maârif Muhasebe Memuru*, *Maârif Kâtibi*, *Maârif Muhasebe Memuru Refiki*, *Maârif Sandık Emni* ve *Mübeyyiz* görevlisi Sivas vilayetinin merkez maârif teşkilâtının birimlerini oluşturmaktadır.

¹ S.D.A.O. 1316, s. 538-552.

² *Sâlnâme-i Vilayet-i Sivas*, (Bundan sonra S.V.S. şeklinde kısaltılacaktır.) 1321, s. 236-239.

³ *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye* (Bundan sonra S.N.M.U. şeklinde kısaltılacaktır.) 1321, s. 543.

Sivas Vilayeti'nin Maârif Müdürlüğü görevini 1898 – 1902 yılları arasında Ahmed Hulûsi Bey yürütmüştür¹. 1903 yılına gelindiğinde ise, bu makamda Tahir Rüşdü Bey'in bulunduğu görülmektedir².

01.04.1870 tarihinde Sofya'da doğan Ahmed Hulûsi Bey, Sofyalı Şeyhzade Hacı Süleyman Besim Efendi'nin oğludur³. Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'den mezun olduktan sonra 26 Ekim 1889 tarihinde Balıkesir İdâdisi'nin Hikmet-i Tabiiye, Cebir, Kavanin-i Mülkiye muallimliklerine tayin olmuştur. Buradaki görevine 13 Kasım 1890'da Müsellesat-ı Müsteviye muallimliği de eklenmiştir. 9 Kasım 1892 tarihinde Sivas İdâdisi müdürlüğü görevine getirilen Ahmed Hulûsi Bey, 4 Kasım 1893 günü de Sivas Vilayeti Maârif Müdürü olmuştur. Kendisine 23 Aralık 1896 tarihinde ise “rütbe-i sâniye” tevcih edilmiştir. Ahmed Hulûsi Bey'in “Fen Müsellesat-ı Müsteviye”, “İlm-i Kimya”, “Miftah-ı Müsellesat-ı Müsteviye” adlı üç eseri vardır⁴.

Bu dönemde Sivas Maârif Müdürlüğü'nün muhasebe memurluğunu Mehmed Reşad Efendi, katiplik görevini Mehmed Naci Efendi, muhasebe katipliğini Ebubekir Sıddık Efendi yapmıştır. Kurumun mübeyyizliğini Veysi Efendi, sandık emniyeti görevini ise 1899 yılından sonra Kirkor Efendi yürütmüştür⁵.

2. Sivas Vilayeti'ndeki Eğitim Kurumları

2.1. İdâdiler

Maârif Sâlnâmelerine göre 19. yüzyılın sonunda Sivas Vilayeti dâhilinde üç adet Mekteb-i İdâdi vardır. Bunlar şehir merkezlerinde yani Sivas, Amasya ve Tokat'tadır⁶. Sivas'ta bulunan idâdi önceleri yatılı hizmet de verirken, 1899 yılında sadece gündüz eğitimi veren bir kurum haline gelmiştir. Bu idâdilerde müdür ve müdür muavinlerinin yanında geniş muallim kadrosu görev almaktadır. Bu kurumlarda okutulan dersler ise şu şekildedir:

¹ S.N.M.U. 1316, s. 1092; S.N.M.U. 1317, s. 1246; S.N.M.U. 1318, s. 1392; S.N.M.U. 1319, s. 658; S.D.A.O. 1316, s.536-537; S.D.A.O. 1317, s.512-513; S.D.A.O. 1318, s.558-559;S.D.A.O. 1319, s.608-609; S.D.A.O. 1320, s.628-629.

² S.N.M.U. 1321, s. 543.

³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Defterler, Dosya 81, Gömlek 351; Dosya 81, Gömlek 133.

⁴ S.N.M.U. 1319, s. 657.

⁵ S.N.M.U. 1316, s. 1092; S.N.M.U. 1317, s. 1246; S.N.M.U. 1318, s. 1392; S.N.M.U. 1319, s. 658; S.N.M.U. 1321, s. 543.

⁶ Tokat'ta bulunan Mekteb-i İdâdi'nin adına sadece H. 1321 (1903) yılındaki Sâlnâmede rastlanmaktadır. Yine bu sâlnâmenin Sivas Vilayeti'ne ayrılan bölümünün sonunda bu okulun kuruluş tarihi olarak H. 1318 (1900) yılı verilmektedir. S.N.M.U. 1321, s. 564.

Tablo 3. Sivas Vilayeti'ndeki İdâdilerin Müfredatı

Ders/ Okul	Sivas Mekteb-i İdâdisi ¹	Amasya Mekteb-i İdâdisi ²	Tokat Mekteb-i İdâdisi ³
Hendese	VAR	VAR	VAR
Usûl-i Defterî	VAR	VAR	VAR
Mevalid	VAR		
Eşya İlmi	VAR		VAR
Hıfzısıhha	VAR	VAR	
Kavanin	VAR		
Sûret	VAR		
Kimya	VAR		
Coğrafya	VAR	VAR	VAR
Ahlâk	VAR	VAR	VAR
Dinî İlimler	VAR	VAR	VAR
Arapça	VAR		VAR
Kitabet	VAR		
Edebiyat	VAR		
Tarih	VAR	VAR	
Hesap	VAR	VAR	VAR
Fransızca	VAR	VAR	VAR
Heyet-i Müsellesat	VAR		
Cebir	VAR	VAR	
Türkçe	VAR	VAR	VAR
Resim	VAR	VAR	VAR
Ermenice	VAR		
Hat	VAR	VAR	VAR
Farsça	VAR	VAR	VAR
Malûmat-ı Nafia	VAR	VAR	
Kozmoğrafya	VAR		

Oldukça geniş bir eğitim programına sahip olan bu idâdilerde okuyan öğrenci sayıları da şu şekildedir.

¹ S.N.M.U. 1316, s. 1092-1093; S.N.M.U. 1317, s. 1246-1247; S.N.M.U. 1318, s. 1392-1393; S.N.M.U. 1319, s. 658-659; S.N.M.U. 1321, s. 543-544.

² S.N.M.U. 1316, s. 1094; S.N.M.U. 1317, s. 1247; S.N.M.U. 1318, s. 1393; S.N.M.U. 1319, s. 659; S.N.M.U. 1321, s. 544.

³ S.N.M.U. 1321, s. 544-545.

Tablo 4. Sivas Vilayeti'ndeki İdâdilerde Eğitim Gören Öğrenci Sayıları

Okul /Yıl	1898	1899	1900	1901	1903
Sivas Mekteb-i İdâdisi ¹	114	91	389	296	441
Amasya Mekteb-i İdâdisi ²	91	72	111	121	97
Tokat Mekteb-i İdâdisi ³	-	-	-	-	112

Bu idâdiler sadece Müslüman kesime yönelik hizmet vermemektedir. Her üç idâdide de gayrimüslim talebe görmek mümkündür. Ancak gayrimüslimlerin bu idâdilere talebinin az olduğu da görülmektedir. Bunun sebebi Sivas Vilayeti'nde çok sayıda gayrimüslim mektebinin bulunması olmalıdır.

Tablo 5. Sivas Vilayeti'ndeki İdâdilerde Eğitim Gören Gayrimüslim Öğrenci Sayısı

Okul /Yıl	1898	1899	1900	1901	1903
Sivas Mekteb-i İdâdisi ⁴	18	15	20	20	20
Amasya Mekteb-i İdâdisi ⁵	-	-	-	-	9
Tokat Mekteb-i İdâdisi ⁶	-	-	-	-	1

2.2. Dârümuallimîn

1900 yılı itibariyle Osmanlı Devleti'nde toplam on beş adet Dârümuallimîn mevcuttur. Bunlardan bir tanesi de Sivas vilayetindedir⁷. Öğretmen yetiştiren bu mektepte eğitimci kadrosu olarak sadece bir müdür ve bir muallim bulunmaktadır. Bu okula söz konusu dönemde -her geçen yıl artmakla birlikte- çok fazla bir talep olmamıştır⁸.

Tablo 6. Sivas Dârümuallimîn'inde Eğitim Alan Öğrenci Sayısı

1898	1899	1900	1901	1903
9	9	18	18	21

2.3. Rüşdiyeler

Sivas Vilayeti'nde 19. yüzyıl sonlarında toplam yirmi dört tane rüşdiye bulunmaktadır. Bunlardan Askeri Rüşdiye ve İnas (Kız) Rüşdiyesi diğerlerine nazaran farklı bir yapıdadır. Bu iki rüşdiyeye aşağıda ayrıca değinilecektir.

¹ S.N.M.U. 1316, s. 1093; S.N.M.U. 1317, s. 1247; S.N.M.U. 1318, s. 1393; S.N.M.U. 1319, s. 659; S.N.M.U. 1321, s. 544.

² S.N.M.U. 1316, s. 1094; S.N.M.U. 1317, s. 1247; S.N.M.U. 1318, s. 1393; S.N.M.U. 1319, s. 659; S.N.M.U. 1321, s. 544.

³ S.N.M.U. 1321, s. 545.

⁴ S.N.M.U. 1316, s. 1093; S.N.M.U. 1317, s. 1247; S.N.M.U. 1318, s. 1393; S.N.M.U. 1319, s. 659; S.N.M.U. 1321, s. 544.

⁵ S.N.M.U. 1316, s. 1094; S.N.M.U. 1317, s. 1247; S.N.M.U. 1318, s. 1393; S.N.M.U. 1319, s. 659; S.N.M.U. 1321, s. 544.

⁶ S.N.M.U. 1321, s. 545.

⁷ Yahya Akyüz ; *Türk Eğitim Tarihi*, s. 216.

⁸ S.N.M.U. 1316, s. 1094; S.N.M.U. 1317, s. 1248; S.N.M.U. 1318, s. 1394; S.N.M.U. 1319, s. 659; S.N.M.U. 1321, s. 545.

Diğer yirmi iki rüşdiyede öğrenci yoğunluğuna göre iki ya da üç muallim görev yapmaktadır. "Muallim-i evvel" adlı ilk kadro eğitimcinin yanında her rüşdiyede bir de "hat muallimi" görev yapmaktadır. Bu iki öğretmenin yanında öğrenci sayısının fazla olduğu yerlerde "muallim-i sâni" kadrosu ile bir öğretmen daha görev almaktadır. Dikkate değer nokta, Sivas'ta hizmet veren yirmi dört rüşdiyenin on tanesinin dönemin hükümdarı II. Abdülhamid zamanında yaptırılmasıdır¹.

Söz konusu dönemde Sivas Vilayeti sınırları dahilinde eğitim veren yirmi iki rüşdiye ve öğrenci sayıları aşağıdaki gibidir².

Tablo 7. 1898–1903 Yılları Arası Sivas Vilayeti Rüşdiyelerinde Öğrenci Sayısı

Kaza /Yıl	1898	1899	1900	1901	1903
Aziziye	54	43	59	41	63
Koçgiri	27	47	37	23	39
Divriği	80	79	79	69	58
Gürün	49	100	127	107	66
Darende	27	29	31	21	15
Merzifon	93	105	100	87	91
Köprü	45	44	39	30	30
Mecidözü	61	60	56	56	46
Ladik	86	118	110	97	120
Havza	34	24	37	31	35
Gümüşhacıköy	49	62	50	47	65
Gümüşmadeni	33	41	62	38	43
Şarkî Karahisar	73	60	62	62	48
Hamidiye	16	26	3	30	21
Koyulhisar	26	27	23	21	33
Suşehri	B	46	43	43	34
Tokat	70	113	57	95	-
Zile	40	47	47	51	56
Niksar	71	85	91	81	104
Erbaa	35	56	41	32	44
Alucra	-	46	34	25	23
Hafik	-	-	-	-	27
TOPLAM	969	1258	1188	1087	1061

B: Belirtilmemiş   – : Bilgi yok

¹ Bayram Kodaman ; *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi* , s. 103.

² *S.N.M.U. 1316*, s. 1095–1099; *S.N.M.U. 1317*, s.1248–1252; *S.N.M.U. 1318*, s. 1394–1398; *S.N.M.U. 1319*, s. 660–664; *S.N.M.U. 1321*, s. 545–548.

2.3.1. Sivas Askerî Rüşdiyesi

Sivas Vilayeti'nde bulunan tek askerî okul, merkezdeki Sivas Mekteb-i Rüşdi-i Askerisi'dir. Bu askerî okulda kaç öğrencinin eğitim aldığına dair bir bilgiye rastlanılmamıştır. Müdür ve dört Dahiliye Zabiti'nin¹ yönetimindeki bu okul, kapsamlı bir müfredat dâhilinde eğitim hizmeti vermiştir. Okulda Arapça, Farsça, Fransızca dilleri öğretilirken Hüsn-ü Hat, Coğrafya, Matematik, Resim, İmlâ, Kavaid ve İlmihal dersleri verilmektedir².

2.3.2. Sivas Kız Rüşdiyesi

Sivas İnas Mekteb-i Rüşdisi, vilayetin tek kız mektebidir. Bu okulda 3 muallime yönetiminde eğitim verilmektedir. Erkeklerle yönelik olan rüşdiyelerden farklı olarak "nakış dersi" eğitim programlarında yer almaktadır. Sivas Kız Rüşdiyesi'nde okuyan öğrenci sayısı yıllara göre şu şekildedir³:

Tablo 8. Sivas Kız Rüşdiyesi'nde Okuyan Öğrenci Sayısı

1898	1899	1900	1901	1903
147	136	23 ⁴	119	200

2.4. Medreseler

Sivas vilayeti ve ona bağlı kazalarda toplam 113 adet medrese tesis edilmiştir. Bu medreselerde okuyan toplam öğrenci sayısı 4772'dir. Medreseler vilayetin her köşesine yayılmış olup temel eğitim hizmetini yerine getirmektedir. Bu medreselerin büyük çoğunluğu kişisel yardım ve bağışlarla kurulurken, buldukları yerin ya da kurucusunun (bânisinin) adıyla anılmışlardır. 1903 yılı itibariyle Sivas Vilayeti dâhilinde bulunan medreselerin yerlerine göre sayısal dağılımı ve öğrenci sayıları şu şekildedir⁵:

¹ 1898 yılındaki Maârif Sâlnâmesinde 2 dahiliye zabiti bulunurken bu sayı 1899 yılından itibaren 4'e çıkarılmıştır.

² S.N.M.U. 1316, s. 1099; S.N.M.U. 1317, s. 1252; S.N.M.U. 1318, s. 1399; S.N.M.U. 1319, s. 664; S.N.M.U. 1321, s. 548 – 549.

³ S.N.M.U. 1316, s. 1099; S.N.M.U. 1317, s. 1252; S.N.M.U. 1318, s. 1399; S.N.M.U. 1319, s. 664; S.N.M.U. 1321, s. 549.

⁴ Diğer yıllarla kıyaslandığı zaman 1900 yılındaki öğrenci sayısının 23 olması mantıklı görünmemektedir. Burada bir baskı hatası ihtimali göz önünde bulundurulabilir. Tahminimizce bu yıla ait öğrenci sayısı 123 olmalıdır.

⁵ S.N.M.U. 1321, s. 550–553.

Tablo 9. Sivas Vilayeti'ndeki Medreselerin Dağılımı ve Öğrenci Sayıları

Liva	Kaza	Bulunan Medrese Sayısı	Okuyan Talebe Sayısı
Sivas	Sivas	5	301
Sivas	Bünyan Hamid	2	213
Sivas	Gürün	1	38
Sivas	Darende	5	163
Sivas	Hafik	2	25
Sivas	Tonus	2	160
Sivas	Divriği	1	12
Sivas	Aziziye	3	181
Amasya	Amasya	19	530
Amasya	Köprü	6	288
Amasya	Merzifon	4	85
Amasya	Gümüşhacıköy	3	184
Amasya	Mecidözü	1	12
Amasya	Ladik	2	60
Tokat	Tokat	11	473
Tokat	Erbaa	6	324
Tokat	Niksar	4	102
Tokat	Zile	12	442
Şarkî Karahisar	Şarkî Karahisar	3	139
Şarkî Karahisar	Suşehri	4	126
Şarkî Karahisar	Koyulhisar	7	302
Şarkî Karahisar	Hamidiye	4	129
Şarkî Karahisar	Alucra	6	483
TOPLAM		113	4772

2.5. Gayrimüslim Mektepleri

Maârif Sâlnâmelerine göre 1898-1903 yılları arasında Sivas'ta çok sayıda gayrimüslim mektebi bulunmaktadır. Şöyle ki, söz konusu dönemin sonunda 1903 yılında Sivas ve ona bağlı yerleşim birimlerinde bir tanesi idâdi, on dört tanesi rüşdiye ve iki yüz altmış yedi tanesi ibtidâî mektep olmak üzere toplam iki yüz seksen iki adet gayrimüslim okulu vardır¹. Bu okullarla ilgili temel istatistikler aşağıda sunulmuştur.

¹ S.N.M.U. 1321, s. 554 – 562.

Tablo 10. Mensup Olduğu Millete G6re Sivas'ta Bulunan Gayrim6slim Mektepleri

Millet / Okul T6r6	İdâdi	R6şdiye (Karma)	Erkek R6şdisi	Kız R6şdisi	İbtidâi (Karma)	Erkek İbtidaisi	Kız İbtidaisi
Ermeni Gregoryen	1	-	4	1	30	23	3
Ermeni Protestan	-	1	1	-	38	4	4
Ermeni Katolik	-	-	-	1	5	3	2
Protestan	-	-	-	1	2	-	-
Katolik	-	-	1	1	1	-	1
Rum	-	-	3	-	10	139	1
Yahudi	-	-	-	-	1	-	-

Yukarıdaki tablodan da g6r6leceği 6zere gayrim6slim mektepleri b6y6k 6oğunluğu temel eğitime y6neliktir. İlk6đretim ikinci kademesi olarak adlandırabileceğimiz r6şdiyelerden on d6rt adet bulunurken, orta6đretim kurumu işlevi g6ren idâdi okullarından ise sadece bir tane vardır. Bu okulların yerleşim merkezlerine g6re dağılımı ise řu şekildedir.

Tablo 11. Sancak ve Kazalara G6re Gayrim6slim Mektepleri

Liva	Kaza	İdâdi	R6şdiye	İbtidâi
Sivas	Sivas	1	1	17
Sivas	B6nyan Hamid	-	-	6
Sivas	Divriği	-	-	6
Sivas	Darende	-	-	4
Sivas	Tonus	-	-	16
Sivas	Aziziye	-	-	2
Sivas	G6r6n	-	-	23
Sivas	Hafik	-	-	16
Amasya	Amasya	-	1	10
Amasya	Merzifon	-	3	5
Amasya	Mecid6z6	-	-	3
Amasya	K6pr6	-	-	11
Amasya	G6m6řhacık6y	-	-	4
Amasya	Havza	-	-	30
Amasya	Ladik	-	-	16
Tokat	Tokat	-	6	10
Tokat	Zile	-	-	2
Tokat	Niksar	-	-	18
Tokat	Erbaa	-	-	15
řarkı Karahisar	řarkı Karahisar	-	2	23
řarkı Karahisar	Suşehri	-	-	23
řarkı Karahisar	Alucra	-	-	2
řarkı Karahisar	Hamidiye	-	1	2
řarkı Karahisar	Koyulhisar	-	-	3

Sivas Vilayeti'nde bulunan tek gayrimüslim idâdîsi Sivas ili merkezinde bulunmaktadır. Rüşdiyeler ise sancak merkezlerinde; Sivas, Amasya, Tokat ve Şarkî Karahisar'da kurulmuştur. Bunun tek istisnası Merzifon ve Hamidiye'de görülmektedir.

Sonuç olarak toplamda Sivas Vilayeti'nde 1903 yılı itibariyle 9136'sı erkek ve 3307'si kız olmak üzere toplam 12443 gayrimüslim Osmanlı vatandaşı eğitim görmektedir¹.

2.6. Yabancı Okulları

1898 – 1903 yılları arasında Sivas Vilayeti sınırları içerisinde dokuz adet yabancı okul bulunmaktadır. Bu okullar farklı mezhepler ve farklı milletler tarafından kurulmuştur. 1903 yılında Sivas'ta bulunan bu yabancı okulların tespit edilebilen bilgileri şu şekildedir².

Tablo 12. Sivas Vilayeti'ndeki Yabancı Okullar

Liva	Kaza	Mektebin İsmi	Mektebin Mensup Olduğu Millet	Mektebin Derecesi	Öğrenci Sayısı		Mektebin Açılış Tarihi
					Kız	Erkek	
Sivas	Sivas	Cizvit	Fransız	Erkek İbtidaisi	-	401	1882
Sivas	Sivas	Cizvit	Fransız	Kız İbtidaisi	279	-	1891
Sivas	Sivas	Protestan	Amerikan	Erkek İbtidaisi	-	340	1804
Sivas	Sivas	Protestan	Amerikan	Kız İbtidaisi	55	-	1804
Amasya	Merzifon	Protestan	Amerikan	Karma İdadî	200	310	H. 1280
Amasya	Merzifon	Cizvit	Fransız	Erkek İdadîsi	-	110	H. 1282
Amasya	Merzifon	Cizvit	Fransız	Kız İbtidaisi	80	-	1892
Tokat	Tokat	Cizvit	Fransız	Erkek İdadîsi	-	55	H.1297
Tokat	Tokat	Cizvit	Fransız	Kız İdadîsi	150	-	H. 1307

Yukarıdaki tablodan da görüleceği üzere Fransız Cizvit ve Amerikan Protestan okulları vilayetin üç büyük merkezinde kurulmuştur. Bölgede yabancılar tarafından temel eğitim için kız ve erkek öğrencilerin ayrı eğitim gördükleri beş ibtidai ve lise eğitimi için de bir tanesi karma olmak üzere dört idâdî tesis edilmiştir. Söz konusu dokuz yabancı mektepte 1903 yılı itibariyle toplam 1980 öğrenci eğitim görmektedir. Bunların 764 tanesi kız öğrenci, 1216 tanesi erkek öğrenci kayıtlara geçmiştir.

¹ S.N.M.U. 1321, s. 554-562.

² S.N.M.U. 1321, s. 562.

3. Kütüphaneler

Sivas Vilayeti dâhilinde söz konusu tarihler arasında on yedi tane kütüphane tespit edilmiştir. Bunlardan dört tanesi Sivas'ta, üç tanesi Tokat'ta ve kalan on tanesi de Amasya'dadır. Kütüphaneler de tıpkı medreselerde olduğu gibi kurucusunun ya da bulunduğu yerin adıyla anılmışlardır.

Kütüphanelerle ilgili sayılar bize Amasya Sancağı'nın 20. yüzyıl başında Sivas Vilayeti'nin en fazla kültür yatırımı ve altyapısına sahip bölgesi olduğunu göstermektedir. 1898–1903 tarihleri arasında Sivas Vilayeti'nde tespit edilen kütüphane sayısı on yedidir. 1903 yılı itibariyle kütüphaneler hakkında şu bilgilere ulaşılmıştır¹.

Tablo 13. Sivas Vilayeti'ndeki Kütüphaneler

Liva	Kaza	Kütüphanenin İsmi	Kütüphanenin Kurucusu	Mevcut Kitap Sayısı	Kütüphanenin Kuruluş Tarihi (Hicri)
Sivas	Sivas	Hacı Numan Efendi	Hacı Numan Efendi	201	1172
Sivas	Gürün	Kâşifiye	Ahmed Ağa	57	1265
Sivas	Darende	Mehmed Paşa	Mehmet Paşa	712	Meçhul
Sivas	Divriği	Muhiddin Bey	Muhittin Bey	150	1280
Tokat	Tokat	Ali Paşa	Ali Paşa	300	Meçhul
Tokat	Tokat	Tekkeci	Hacı Ömer Ağa	76	1306
Tokat	Zile	Hamidiye	Hacı Ahmed Ağa	265	Meçhul
Amasya	Amasya	Abdülatif	Abdülatif Efendi	355	Meçhul
Amasya	Amasya	Şeyh İsmail	Şeyh İsmail Efendi	202	Meçhul
Amasya	Amasya	Sultan Bayezid	Sultan Bayezid	73	Meçhul
Amasya	Amasya	Pervane Bey	Pervane Bey	55	Meçhul
Amasya	Köprü	Müftü Efendi	Müftü Efendi	277	Meçhul
Amasya	Köprü	Taş Medrese	----	106	Meçhul
Amasya	Merzifon	Mustafa Paşa	Mustafa Paşa	53	Meçhul
Amasya	Merzifon	Çelebi Sultan Mehmed	Çelebi Sultan Mehmed Han	25	Meçhul
Amasya	Merzifon	Mustafa Paşa	Mustafa Paşa ²	45	Meçhul
Amasya	Ladik	Mehmed Efendi	Mehmed Efendi	120	Meçhul

¹ S.N.M.U. 1321, s. 563.

² 1898 yılına ait olan sâlnâmede bu kütüphanenin kurucusu olarak Kara Mustafa Paşa adı verilmektedir. S.N.M.U. 1316, s. 1100–1101.

4. Gazete ve Matbaalar

Sivas Vilayeti dâhilinde 1898–1903 tarihleri arasında bir adet matbaa ve bir adet gazete bulunmaktadır. Bunlar da Sivas vilayet merkezinde tesis edilmiştir.

Vilayet Matbaası, Hükümet Konağı içerisinde yer almakta olup, 1865/1866 yılında kurulmuştur. Resmi türevli olan bu matbaa Türkçe yayın basmaktadır¹.

Şehirdeki tek gazetesi ise Türkçe yayın yapan *Resmi Gazete*'dir. Bu gazetenin imtiyaz sahibi olarak "Sivas" ibaresi yer almaktadır².

Sonuç

Sonuç olarak XX. yüzyıl başlarında Sivas Vilayeti ve ona bağlı Merkez, Amasya, Tokat ve Karahisar Sancaklarında 3 İdâdi, 1 Dârümuallimîn, 1 tanesi askerî ve 1 tanesi kız mektebi olmak üzere 24 rüşdiye, 113 medrese 282 adet gayrimüslim mektebi ve 9 tane de yabancı okul vardır. Bu eğitim kurumlarının yanı sıra 10 kütüphane ve 1 matbaa bulunmaktadır. Vilayette 1 tane de gazete çıkarılmaktadır.

Vilayetin 3 büyük merkezinde toplanan idâdiler zengin eğitim programı ile ortaöğretim hizmeti verirken, ilköğretimin ikinci kademesi olarak nitelendirebileceğimiz 24 rüşdiyede her sene yaklaşık 1000 kişi eğitim görmektedir.

Öğretmen yetiştiren Dârümuallimîn ve Sivas Askerî Rüşdiyesi vilayetteki meslek okulları olarak karşımıza çıkmaktadır. Eski usûlde eğitim veren medreseler vilayetin tamamına yayılmış durumdadır. Medreselerde eğitim alan öğrenci sayısı 5000'e yaklaşmış durumdadır.

Dikkat çeken konuların başında gayrimüslim ve yabancı mektepleri gelmektedir. Sivas'taki toplam nüfusun % 17'sini oluşturan gayrimüslim kitlenin okullaşma oranı Müslüman halka nazaran oldukça fazladır. Bunun yanında Amerikan ve Fransız kökenli yabancı okullar da bölgede hizmet vermektedir. Gayrimüslim ve yabancı özel okullarda 14000'e yakın öğrenci her yıl eğitim görmektedir.

¹ *S.N.M.U. 1316*, s. 1100–1101; *S.N.M.U. 1317*, s. 1282–1283; *S.N.M.U. 1318*, s. 1430–1431; *S.N.M.U. 1319*, s. 690–691; *S.N.M.U. 1321*, s. 563.

² *S.N.M.U. 1316*, s. 1102; *S.N.M.U. 1317*, s. 1282–1283; *S.N.M.U. 1318*, s. 1430–1431; *S.N.M.U. 1319*, s. 692; *S.N.M.U. 1321*, s. 563.

Kaynaklar

A. Arşiv Belgeleri

1. **Başbakanlık Osmanlı Arşivi**, Dahiliye Defterler, Dosya 81, Gömlek 351.
2. **Başbakanlık Osmanlı Arşivi**, Dahiliye Defterler, Dosya 81, Gömlek 133.

B. Sâlnâmeler

i) Devlet Sâlnâmeleri

3. **Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye**, Sene 1316, Def'a 54, İstanbul Alem Matbaası.
4. **Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye**, Sene 1317, Def'a 55, İstanbul Matbaa-i Âmire.
5. **Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye**, Sene 1318, Def'a 56, İstanbul Mahmud Bey Matbaası.
6. **Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye**, Sene 1319, Def'a 57, İstanbul Tahir Bey Matbaası.
7. **Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye**, Sene 1320, Def'a 58, İstanbul Darü't-Tıbbatü'l-Amire Matbaası.
8. **Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye**, Sene 1321, Def'a 59, İstanbul Alem Matbaası.

ii) Maarif Sâlnâmeleri

9. **Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye**, Sene 1316, Def'a 1, İstanbul Matbaa-i Âmire.
10. **Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye**, Sene 1317, Def'a 2, İstanbul Matbaa-i Âmire.
11. **Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye**, Sene 1318, Def'a 3, İstanbul Matbaa-i Âmire.
12. **Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye**, Sene 1319, Def'a 4, İstanbul Matbaa-i Âmire.
13. **Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye**, Sene 1321, Def'a 6, İstanbul Asır Matbaası.

iii) Vilayet Sâlnâmesi

14. **Sâlnâme-i Vilayet-i Sivas**, Sene 1321, Sivas Vilayet Matbaası.

C). Tetkik Eserler

15. AKYÜZ, Yahya; **Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999'a)**, Alfa Basım Yayım, İstanbul 1999.
16. DUMAN, Hasan; **Osmanlı Sâlnâmeleri ve Nevsâlleri Bibliyografyası ve Toplu Katalogu**, C. 1, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara, 2000.
17. KODAMAN, Bayram; **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, Türk Tarih Kurumu Yayınları**, Ankara, 1991.
18. KODAMAN, Bayram; **"XX. Yüzyıl Başlarında Sivas Vilayeti (1901)"**, **Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu (2-6 Temmuz 1986)**, Gelişim Matbaası, Ankara 1987.
19. PAKALIN, Mehmet Zeki; **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Cilt:3, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.